

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.35>

ПОРЯДОК ПЕРЕМІЩЕННЯ ВАЛЮТНИХ ЦІННОСТЕЙ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бараницька Є.О.,
*студентка 3 курсу, 6 групи,
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Бобрусь Є.А.,
*студентка 3 курсу, 6 групи,
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Бараницька Є.О., Бобрусь Є.А. Порядок переміщення валютних цінностей через митний кордон України в умовах воєнного часу.

Стаття розглядає питання аналізу порядку проведення валютних операцій, зокрема транскордонного переміщення валютних цінностей, оскільки це є предметом валютного регулювання. У ній висвітлено ключові принципи валютного регулювання, закріплені в Законі України № 2473-VIII. Розглянуто такі принципи: свобода валютних операцій, ризикоорієнтованість, прозорість та ефективність. Особливу увагу приділено ролі митного кордону як важливої складової фінансової безпеки держави, що забезпечує контроль за переміщенням валютних цінностей. Проаналізовано законодавство України, зокрема Митний кодекс, який визначає валютні цінності як національну та іноземну валюти, платіжні документи, цінні папери й банківські метали. У статті окреслено два підходи до їх визначення – дуалістичний і виключно безумовний, а також наголошено, що український законодавець використовує перший. Важливе місце відведено питанню декларування валютних цінностей, правила якого регламентовані Національним банком України: для сум до 10 000 євро декларування не вимагається, тоді як перевищення цього ліміту зобов'язує громадян підтверджувати законність походження коштів. У контексті воєнного стану виокремлено зміни у функціонуванні банківської системи та митних органів, спрямовані на посилення контролю та забезпечення стабільності. Розглянуто, як постанови НБУ обмежують транскордонні валютні операції, дозволяючи їх лише для критичного імпорту. Такі заходи є необхідними для запобігання нелегальному відтоку капіталу та підтримання економічної безпеки. Автори наголошують на існуванні адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення валютного законодавства, як-от за недекларування або незаконні валютні операції. Вони зазначають, що встановлені санкції спрямовані на запобігання фінансовим правопорушенням та посилення прозорості міжнародних операцій. У підсумку наголошується, що ефективне валютне регулювання, адаптоване до викликів воєнного стану, є важливим інструментом фінансової стабільності та економічної безпеки держави.

Ключові слова: валютні цінності, транскордонне переміщення, валютні операції, правила декларування, валютний контроль.

Baranytska E.O., Bobrus E.A. Procedure for the movement of currency values across the customs border of Ukraine in wartime.

The article analyzes the procedure for conducting currency transactions, including the cross-border movement of currency values, as this is subject to currency regulation. It highlights the key principles of currency regulation enshrined in the Law of Ukraine No. 2473-VIII. The following principles are

considered: freedom of currency transactions, risk orientation, transparency and efficiency. Particular attention is paid to the role of the customs border as an important component of the financial security of the state, which ensures control over the movement of currency values. The author analyzes Ukrainian legislation, in particular the Customs Code, which defines currency values as national and foreign currencies, payment documents, securities and precious metals. The article outlines two approaches to their definition - dualistic and exclusively unconditional, and emphasizes that the Ukrainian legislator uses the first approach. An important place is given to the issue of declaring currency values, the rules of which are regulated by the National Bank of Ukraine: for amounts up to EUR 10,000, no declaration is required, while exceeding this limit obliges citizens to confirm the legality of the origin of funds. The authors examine the movement of currency values in the context of martial law: they highlight changes in the functioning of the banking system and customs authorities aimed at strengthening control and ensuring stability. The article also examines how the NBU's regulations restrict cross-border currency transactions, allowing them only for critical imports. According to the authors, such measures are necessary to prevent illegal capital outflows and maintain economic security. The authors emphasize the existence of administrative and criminal liability for violations of currency legislation, such as failure to declare or illegal currency transactions. They note that the established sanctions are aimed at preventing financial crimes and enhancing the transparency of international transactions. In conclusion, it is emphasized that effective currency regulation, adapted to the challenges of martial law, is an important tool for financial stability and economic security of the state.

Key words: currency values, cross-border movement, currency transactions, declaration rules, currency control.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 2 Закону України «Про валюту та валютні операції» (надалі ЗУ № 2473-VIII) фізичні та юридичні особи – резиденти мають право переміщувати через митний кордон валютні цінності. Водночас законодавцем можуть встановлюватись певні обмеження задля стабілізації економічної ситуації в державі [1]. В умовах воєнного стану питання ефективного контролю за переміщенням валютних цінностей набуло особливої актуальності. Актуальні правила валютних операцій є невід’ємною складовою захисту від ризиків фінансової дестабілізації, оскільки неконтрольоване транскордонне переміщення може стати каталізатором девальвації та втрати державних резервів, що в умовах воєнного стану особливо небезпечно. Зважаючи на це, питання аналізу законодавства щодо відповідного порядку є актуальним та відповідає сучасним потребам.

Мета статті полягає у визначенні особливостей ефективного валютного регулювання та складнощів, що пов’язані із транскордонним переміщенням валютних цінностей в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Особливості переміщення валютних цінностей в умовах воєнного стану є предметом численних наукових досліджень, що присвячені різним аспектам цього питання. Під час аналізу літератури нами було розглянуто праці таких авторів: Ткачук Наталія, Олександр Нечипоренко, Німа Анна та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Порядок проведення валютних операції (зокрема, організація транскордонного переміщення) є предметом валютного регулювання. О.В. Зайчук зазначає, що таким регулюванням є діяльність держави, яка реалізується через уповноважені органи, передбачає законодавчі та організаційні заходи, що встановлюють порядок проведення операцій з валютними цінностями резидентами та нерезидентами в Україні й за кордоном. При цьому воно є важливою частиною фінансової діяльності держави, а також її економічної та грошово-кредитної політики. Основна мета правильного регулювання – забезпечення стабільності економіки, зміцнення фінансової стійкості держави та гарантування економічної безпеки суспільства [2; с. 48].

Стаття 2 ЗУ № 2473-VIII закріплює основні принципи валютного регулювання. Згідно з нею, до таких принципів належать: свобода здійснення відповідних операцій, ризикоорієнтованість, прозорість, достатність, ефективність, самостійність і ринковість [1]. Митний кордон є важливою складовою системи фінансової безпеки держави. Зважаючи на цей факт і вказані принципи, законодавець має детально регулювати питання транскордонного переміщення валютних цінностей. Згідно з чинним законодавством України, особливості митного контролю регламентовані Митним кодексом України (далі – МКУ). У статті 4 частині 1 пункті 1⁻¹ він детально розкривається поняття валютних цінностей.

По-перше, це валюта України – грошові знаки у будь-якій формі, за умови перебування в обігу та статусу законного платіжного засобу в Україні. Також валютою України вважаються грошові знаки, що вилучаються з обігу, але можуть бути обмінені на актуальні. По-друге, це іноземні валюти, що мають ті самі ознаки, але перебувають в обігу в іноземній країні. По-третє, валютними цінностями вважаються платіжні документи й цінні папери, якщо вони виражені у іноземній валюті або у валюті України, а також банківські метали. Самі банківські метали також є валютними цінностями [3]. Варто зазначити, що науковці виділяють два підходи до визначення валютних цінностей: 1) дуалістичний (включає умовні та безумовні цінності); 2) виключно безумовні валютні цінності [4; с. 288]. Проаналізувавши українське законодавство, можна зазначити, що законодавець використав дуалістичний підхід.

Митниця однією з перших зазнала істотних змін через впровадження воєнного стану, адже саме через неї здійснюється нагляд за переміщенням товарів і валютних цінностей через кордон. Це потребує введення нових процедур та посилення заходів безпеки. Саме тому законодавець ухвалив низку нормативно-правових актів, які спрощують процедуру митного оформлення товарів, а також надають певні пільги імпортерам. Це сприяє оперативному, безперешкодному та повноцінному забезпеченню необхідним населення України й Збройних Сил України. Митний кодекс України та Закон України № 2473-VIII визначають порядок переміщення товарів через митний кордон держави. Згідно з п. 57 ч. 1 ст. 4 МКУ, до товарів належать будь-які рухомі речі, включаючи об'єкти, що підпадають під режим нерухомості за законом, валютні цінності, а також електроенергія, яка транспортується лініями електропередач [3]. Особливу увагу заслуговує регулювання переміщення товарів критичного імпорту, зокрема готівкових коштів та інших валютних цінностей.

З початком воєнного стану в Україні змінилися правила функціонування банківської системи. Національний банк України (НБУ) вніс зміни до Постанови № 18 від 24 лютого 2022 року, яка регулює роботу банків під час воєнного стану. Спочатку ця постанова дозволила громадянам вивозити за кордон валюту на суму, що перевищує 10 000 євро, без письмового декларування та підтвердження джерела походження коштів [5]. Однак 13 березня 2022 року НБУ відновив вимогу щодо надання таких підтверджувальних документів. Тепер при вивезенні валюти на зазначену суму необхідно представити докази, наприклад, документи про зняття готівки з банківського рахунку або купівлю банківських металів [6]. Зміни в регулюванні валютних операцій у період воєнного стану свідчать про прагнення НБУ зберегти фінансову стабільність країни. Тимчасове пом'якшення правил було викликано складними обставинами, проте повернення до вимог щодо підтвердження походження коштів спрямоване на запобігання нелегальному відтоку капіталу. Такі заходи є необхідними для забезпечення прозорості фінансових операцій навіть у кризових умовах.

Передбачені Постановою № 18 зміни, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності, захищають транскордонні перекази валютних цінностей і коштів на кореспондентські рахунки іноземних банків за імпортні операції, окрім купівлі товарів критичного імпорту. Це означає, що під час воєнного стану імпортери можуть здійснювати оплату за товари, якщо вони не входять до переліку критичного імпорту.

Враховуючи вищезазначене, важливо визначити процедуру переміщення валютних цінностей за кордон фізичними особами. Транскордонне переміщення валюти – це перевезення валюти з території однієї держави на територію іншої або ж у третю країну через територію країни-транзиту [7; с. 64]. Відповідно до Постанови Правління НБУ № 51, фізичним особам при в'їзді в Україну через митний кордон дозволяється транспортувати валютні цінності без письмового декларування митним органам, якщо їх сума не перевищує еквівалент 10 000 євро. Однак якщо громадяни перевозять валютні цінності на суму, що дорівнює або перевищує 10 000 євро, письмове декларування є обов'язковим. Разом із декларацією декларант має подати документи, що підтверджують законність походження валютних цінностей, зокрема: податкову декларацію про свій майновий стан і доходи, довідки про сплату податків, довідки про нарахування заробітної плати або доходи від підприємницької діяльності тощо. Бланки декларацій затверджені постановою КМУ від 27 лютого 2019 року «Про деякі питання транскордонного переміщення фізичними особами валютних цінностей» (далі – Постанова № 203) [8]. Неповнолітні особи також мають право на переміщення валютних цінностей у межах сум, встановлених валютним законодавством. Письмове декларування для осіб до 16 років здійснює їхній законний представник.

При виїзді з України правила декларування аналогічні. Однак при вивезенні валютних цінностей на суму, що перевищує 10 000 євро, громадяни-резиденти повинні додати до декларації такі документи, які підтверджують походження коштів, наприклад: довідки про зняття готівки з банківського рахунку або квитанції про валютно-обмінні операції. Переведення валютних цінностей за кордон резидентами на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів заборонено, винятком є критичний імпорт. Валютні операції для інших видів імпорту тимчасово заблоковані, відповідно до положень Постанови НБУ № 18. Ці документи дійсні протягом 90 календарних днів з моменту зняття готівки. Для банківських металів діють аналогічні вимоги.

До нерезидентів ці правила не застосовуються, вони є менш суворими порівняно з вимогами для резидентів, не враховуючи форми декларування. Нерезидентам також слід здійснити письмове декларування при вивезенні валютних цінностей на суму понад 10 000 євро, але документи, що підтверджують походження коштів, не потрібні. Для дипломатичних представників іноземних держав і співробітників міжнародних організацій, які працюють в Україні, діють певні особливості при переміщенні валютних цінностей. Як і для інших категорій, дипломатичні представники можуть вивозити валюту або банківські метали на суму до 10 000 євро без декларування. Якщо сума перевищує 10 000 євро, необхідно здійснити письмове декларування.

Проте, відповідно до міжнародних угод та дипломатичних протоколів, ці особи можуть користуватися дипломатичним імунітетом, що дозволяє їм не надавати додаткових документів, які підтверджують походження коштів. Особливий статус дипломатичних представництв також передбачає спрощені митні процедури, які включають швидке проходження митного контролю та, у певних випадках, відсутність необхідності доведення законного походження валюти.

Перевезення таких цінностей через митний кордон України суворо контролюється митними органами. Відповідно до статті 458 Митного кодексу України, недотримання митних правил розглядається як адміністративне правопорушення. Таке порушення полягає у свідомих діях або бездіяльності, які суперечать вимогам законодавства щодо перевезення товарів і транспортних засобів через державний кордон, їх декларування та оформлення, а також операцій із товарами, які перебувають під митним контролем. За подібні порушення передбачена адміністративна відповідальність [3]. Таким чином, належний митний контроль є важливим інструментом захисту економічних інтересів держави. Порушення правил переміщення валютних цінностей може створювати ризики для фінансової безпеки країни, тому встановлення адміністративної відповідальності слугує превентивним заходом. Це стимулює громадян і суб'єктів господарювання дотримуватися законодавчих норм, сприяючи прозорості та правопорядку у сфері міжнародної торгівлі та фінансових операцій.

У разі порушення норм валютного законодавства фізичні особи та посадовці уповноважених установ несуть відповідальність у вигляді штрафів, визначених Кодексом України про адміністративні правопорушення. Для юридичних осіб передбачено інший вид покарання: штраф, розмір якого може досягати 100% суми операції, здійсненої з порушенням валютного законодавства. Такі положення закріплені в статті 13 Закону України № 2473-VIII [5]. Щодо банків, то заходи впливу регулюються ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [9]. До інших уповноважених установ, окрім штрафних санкцій, можуть застосовуватися письмові застереження, обмеження, зупинення окремих видів валютних операцій та призупинення або анулювання ліцензії на проведення валютних операцій. НБУ може накладати штрафи на уповноважені установи, але їхній розмір не може перевищувати 20% суми власного капіталу відповідної установи.

Розділ статей 468-485 Митного кодексу України (МКУ) визначає повний перелік правопорушень у сфері митних правил. Зокрема, стаття 471 МКУ встановлює, що недекларування валютних цінностей, якщо їхня сума перевищує встановлений ліміт, вважається адміністративним правопорушенням. За таке порушення передбачено штраф у розмірі 20% від суми перевищення. Розрахунок штрафу здійснюється на основі офіційного курсу Національного банку України, чинного на дату порушення [3]. Недекларування валютних цінностей є серйозним порушенням, що має наслідки у вигляді значних штрафів. Такі заходи спрямовані на посилення контролю за міжнародними фінансовими операціями, запобігання нелегальному переміщенню капіталу та підтримку економічної стабільності. Встановлений розмір штрафу спонукає до дотримання правил і сприяє прозорості під час переміщення валютних цінностей через митний кордон.

Окрім того, за порушення правил валютних операцій може наставати кримінальна відповідальність із більш серйозними наслідками. Стаття 199 Кримінального кодексу України передба-

час відповідальність за дії, пов'язані з незаконними валютними операціями. Зокрема, до таких дій належить виготовлення, зберігання, придбання, транспортування, пересилання чи ввезення в Україну фальшивих або підроблених валютних цінностей з метою їх подальшого збуту або використання при реалізації товарів [10]. Ці положення спрямовані на боротьбу з фінансовими злочинами, що підривають економічну безпеку держави. Оскільки незаконні валютні операції мають значний негативний вплив на фінансову систему, кримінальна відповідальність за подібні дії є важливим механізмом для їх запобігання. Посилення контролю та відповідальності сприяє підтриманню довіри до грошового обігу й економічної стабільності.

Таким чином, типові порушення митного законодавства під час переміщення валютних цінностей включають недекларування, порушення обмежень на вивезення валюти. Це тягне за собою настання адміністративної відповідальності. Але за деякі діяння може бути передбачена й кримінальна відповідальність.

Загалом умови воєнного стану створюють особливі виклики для валютного контролю та регулювання транскордонних валютних операцій. Митні органи та суб'єкти валютних операцій стикаються з новими труднощами, які вимагають змін у законодавстві та вдосконалення митної практики. Основними труднощами з якими стикаються митні органи та суб'єкти валютних операцій є недостатність кадрових і технічних ресурсів через складні умови, спричинені воєнними діями. Це значно ускладнює ефективний контроль за переміщенням валютних цінностей. До того ж, деякі обмеження банківських операцій встановлені Постановами НБУ також можуть ускладнювати функціонування митної системи у порівнянні із довоєнними часами. Воєнні дії також вплинули на зниження інвестиційної привабливості. Адже в умовах воєнного стану зростає ризик для іноземних інвесторів, які не впевнені у можливості виведення коштів з країни. Це обмежує іноземні інвестиції, які є важливими для підтримки економіки в кризовий період.

Висновки. Валютне регулювання, ґрунтуючись на встановлених нормативними актами принципах, має враховувати проблеми, що виникають в умовах воєнного стану, зокрема у процесі транскордонного переміщення валютних цінностей. Основним законодавством, яке регулює це питання, є ЗУ № 2473-VIII та постанови Правління НБУ. Наразі процедура перевезення валютних цінностей дозволяє без декларування переміщувати суми, еквівалентні 10 000 євро. Це спрощена процедура. Проте перевезення сум понад 10 000 євро потребує належного оформлення з метою зменшення економічних ризиків. Крім того, за порушення митного законодавства передбачено різні види відповідальності, що сприяє дотриманню правил і забезпеченню фінансової безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII : станом на 1 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
2. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 2-ге вид., перероб і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. 408.
3. Митний кодекс України: Кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI: станом на 27 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
4. Моторнюк У.І. Проблеми валютного регулювання в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 682: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 288–294.
5. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Нац. банку України від 24.02.2022 р. № 18: станом на 10 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
6. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18: Постанова Нац. банку України від 13.03.2022 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051500-22#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
7. Німа А.О. Порядок переміщення фізичними особами валютних цінностей через митний кордон України. *New ukrainian law*. 2023. № 5. С. 60–66. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.5.9> (дата звернення: 14.10.2024).

8. Деякі питання транскордонного переміщення фізичними особами валютних цінностей: Постанова Каб. Міністрів України від 27.02.2019 р. № 203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-2019-п#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
9. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III: станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
10. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.10.2024).